

2014 február Esszé

P. Szűcs Julianna: Az inga leng

Márai Sándor egyik emlékezetes versének az a címe, hogy „jelek alatt élünk”. Maguk a jelek pedig – vonatkoztatva most már az összejövétel konkrét alkalmára – a hatalom érdekérvényesítésének bizonyítékai és levakarhatatlan nyomai.

2010 és 2014 között a Hatalom, amelyet nyugodtan becézhetünk vagy kétharmadnak, vagy Nemzeti Együttműködés Rendszerének, vagy Centrális Erőtérnek vagy mindközönségesen Orbán-rezsimnek, könnyen lesz felismerhető a későbbi korok kutatói számára. A jel ugyanis markáns, penetráns, összetéveszthetetlen. Merthogy minden korábbi hazai formációtól eltérő saját stílusa, saját ízlése, saját észjárása van.

Amikor az 1989-es a rendszerváltás előbb a lelkekben, később a törvényhozásban lejátszódott, a részt vevő felek valamennyien megegyeztek abban, hogy a pártállam monisztikus berendezkedését éppúgy föl fogja váltani a fékek és ellensúlyok komplikáltan szétosztott stratégiája, mint ahogy a kultúrában a marxizmus hegemon helyzetét is föl fogja váltani a demokrácián, a nemzeti önrendelkezésen és a piac szabadságán nyugvó, plurális választékban gyönyörködő világ. Magyarán: hosszú évtizedek, plusz-mínusz négy évvel tetézt hús év úgy telt el itthon, hogy elképzelhetetlennek tűnt a magyar történelem diktatórikus, féldiktatórikus, tekintélyelvű vagy éppen fundamentalista típusú visszarendeződése. Annak ellenére tűnt elképzelhetetlennek, hogy a periódus elején Grósz Károly még azzal riogatott valamennyiünket, hogy jön a fehérterror, és annak ellenére, hogy a periódus végén „Gyurcsányt a Dunába, a többit meg utána” típusú náci aktivista rigmusoktól volt hangos a főváros.

Nagyot tévedtünk. Egy ritkán idézett irodalmi illusztrációval világítanám meg azt az alapélményt, amelyre nem készültünk föl, de ha nagyon figyelünk magunk körül, valamit sejtethetünk volna...

Nem olyan régen böngészve a könyvtárban, Karinthy Ferenc egy 1982-ben megjelent könyvére – Budapesti ősz – bukkantam, ebből idéznék.

„Nézd, 1848 awal indult, hogy felirat a királyhoz, és eljutott a debreceni trónfosztásig, köztársaságig, csaknem a jakobinus konventig. Nálunk nem lehet félúton megállni. Aztán Görgey alkudozása az oroszokkal, békés fegyverletétel, szép remények, hogy amnesztia, és pillanatokon belül Haynau, aradi tizenhárom, Kufstein satöbbi... 1918-ban gróf Károlyi nagylelkűen felosztotta a birtokait, s mire kissé jobban odanéztél, mi lett belőle, proletárdiktatúra, Lenin-fiúk, Szamuely páncélvonata, mert itt törvényszerűen végigég a fa, kileng az inga, a legszélső határig. Utána megint visszafelé: szakszervezeti kormány, s egy perc múlva megszállás, fehérterror, különítmények, Orgovány, böllérbicska, elevenen megnyúzás... Majd újra előlről: parlamenti demokrácia, enyhe németbarátság oda-vissza, hintapolitika, de végül csak bejöttek a nyilasok, ebből sem maradtunk ki, Szálasi, deportálás, romba dőlt ország, nem úsztuk meg, mi sosem ússzuk meg... Aztán 45-ben kezdtük a koalícióval, egy horthysta tábornok a miniszterelnök, többpártrendszer, népfront, nemzeti egység, és alig négy évre rá: Rajk-per, ávós rémuralom, totális be-

szolgáltatás, kitelepítés, kuláklista, börtönök, internálótábor... Hát akkor mi a biztosítéka, mért hiszed azt, hogy most meg lehet fogni, megállítani, az inga nem leng végig? Ki, egészen a szélsőjobbig, a legvadabb reakcióig, számon kérő bandák, bosszú hetedízigen, embervadászat, lincselés, gyilkolás, vagyis a szokásos magyar hecc... Később, lehet, majd visszamegy, lenyugszik így-úgy, no de addig: ki-mi akadályozhatja meg, hogy ne a csőcselék és legsötétebb vandál erők kerekedjenek felül?"

E pillanatban a Hatalom „a csőcselék és a legsötétebb vandál erőket” kicselezendő stílusban, ízlésben, észjárásban, összefoglaló néven a Kultúra egészében egy szándéka szerint „középen megállított” inga-módszert dolgozott ki. Miután egy kurta referátum nem alkalmas a vélt stabilizálás részletes megjelenítésére, ezúttal egy sokunk számára ismert példatárral, Kerényi Imre rendelt festményciklusának néhány darabjával igyekszem magyarázni korunk pillanatnyi stílárís légkörét.

Somogyi Győző Első világháborúja lovasrohamról regél, egy halálba rohanó huszárcsapatról, melynek szereplői vonaglanak, vagy éppen a mennybe szállnak, vértócsában hemperegnek, vagy éppen ágyúfüstben pörkölődnek. A festmény színezetét gond nélküli vidámság lengi át, hasonló a mézeskalácsokon, a gyöngyös-bokrétás matyó kendőkön figyelhető meg, legföljebb még a vitéségi emléklapok keretdekorációin, amelyeken a mesebeli huszárokat nem állíthatja meg sem erőfölény, sem rontás, sem árulás. Egy elvárt magyar önkép virul ki ezen a tulitarka vásznon, a bukáson túlnyargaló felelőtlen hősködés és a realitásérzék teljes hiánya. Igaz, hogy balsors az osztályrészünk, de az igaznak járó Tündérország mindenért kárpótolni fog. Íme az ekvilibrum. A boldogtalanság és a dicsőség egyensúlya. Ez a mű hivatott a NER egyik kitüntetett stíluspreferenciáját hirdetni, amely a hurráoptimista töltetű és művi úton előállított nemzeti érzés izmosítását célozza.

Atlasz Gábor Nemzeti Színháza (természetesen a háttérként megjelenített festett épülettel együtt) a nagy figurák előtti tisztelet jegyében hozta össze Dérynéől Latinovitsig az emlékezetre méltó ikonokat. Az alakok stílusa hagyománytisztelő, de csak a felületében. A festéstechnika ugyanis mégsem meri vállalni a kvodlibethez illő és a biedermeiertől a szocreálig ívelő tūpontos ábrázolást, (talán nem is tudta volna a mester megcsinálni), hanem valami maszatos, ködös, gejl párába burkolva adta át témáját a megrendelőnek. Szándéka szerint múltidéző lenne, de művészi ereje ehhez kevés. Vágya szerint valami szépre akart emlékezni, de a hiteles recept hiányzott. Íme egy további ekvilibrum. Az enyészet és a megőrzés közötti egyensúly. Ez a mű lenne tehát a fölfelé törekvő tradicionalista, a parvenü konzervatív, a NER stílusának második példája.

Rényi Krisztina sakkozó Kádár Jánosa tele van jópofáskodó festett motívummal. Igaz, teszi mindezt kockázat nélkül, hasonlóan Fábry Sándor dizájncenteréhez és valamennyi széljobb publicistához, aki post mortem vállalta a „bátor” kritikát és a döglött oroszán rugdosását. Mert hát könnyen kabarésítható a Pravdát papírcsáková alakító főfedő. Az 5 éves Terv cigaretta nyomorúságos csomagolása, főleg, ha tartalma füstté vált. A kor legmitikusabb fogyasztói emblémája a Trabant, pláne, ha a fogyasztó a lendkerekes változathoz juthatott hozzá a legkönnyebben. A festett gyűjtemény teli van szarkasztikus megvetéssel, a közös tudásra építő összekacsintással és nem melleleg a szemet fájdtó, primitíven közhelyes és igénytelenül közérthető szakmai eszközhasználattal. Íme egy harmadik ekvilibrum. A humorizálás és gyűlölet között kívánatosnak tartott egyensúly. Ez a mű képviselné tehát a gúnyolódó populizmust, a NER stílusának harmadik, a tömegek számára legbefogadhatóbb, legszórakoztatóbb, legközönségesebb vonulatát. Gondoljunk az MTV III.-ra, a nosztalgiaadóra. Az itt sugárzott műsorokból egyaránt ki lehet nyerni a jelen megélésének felsőbbrendű komfortérzését és azt a vágyott múltat, ahová a kapitalizmus még nem tette be a lábát.

A példaként kiragadott képekből – kár, hogy nem jut idő Szinte Gábor nosztalgizáló dualizmusfestményének, Incze Mózes látomásos kormányzó-képének és Gyémánt László sajnogiccsközeli holokausztkompozíciójának pár mondatos elemzésére, de – talán így is előtűnnek a Hatalom stílust mozgató ízlésének legfőbb sarokpontjai.

A pátosz, amely édes mázzal vonja be a félelem és hazugság keserű valóságát, s amely a bebetetett közösség számára valahogy mégis elviselhetővé teszi az oktrojált világképet.

A humortalanság, amely fölold a kettős látásból következő kényelmetlen következmények alól, és az új tekintélyeket megkíméli a kinevetetés gyötrelmeitől.

A minőség iránti közöny, amely szabaddá teszi az utat a Hatalom szervezte csoportok, a lojális klientúra olajozott működtetése számára. Lásd a Magyar Művészeti Akadémiát mint intézményt, lásd az Újszínházat mint kultúrpolitikai vállalkozást, lásd a tervezett Magyar Krónikát mint a rendszerhűség gettósított orgánumát.

Ezek lennének a Hatalom és a Kultúra legföltűnőbb látható jelei. De a látható jelek – amelyek alatt élünk – a stílus és az ízlés felszíni dokumentumai, nem érvényesülhettek volna, ha mindezen jeleket nem mozgatná a Hatalomnak az az észjárása, amelynek értése nélkül még egy választási győzelem esetén sem lehetne új fejezetet nyitni.

Ez a konferencia a Kultúra és a Hatalom viszonyáról szól, tehát nem lehet elsőrendű feladata, hogy az elemzések az észjárás igazi mozgatórugójáról, a történelmi szembenézés elmaradásáról szóljanak. Amúgy pedig „A múlt felidézése vészes felismeréseket szíthat – mint írta volt Herbert Marcuse –, a fennálló társadalom pedig szemlátomást retteg az emlékezet felforgató tartalmaitól.” – Ennek ellenére megtettük ezt másfél évvel ezelőtt, ugyancsak a Demokratikus Koalíció és a Fapados Szalon közös szervezésében rendezett egész napos Horthy-konferencián, és meg fogjuk tenni mindig, ha erre pénz, paripa, fegyver rendelkezésre áll. De ettől függetlenül, mi minden történt az utóbbi években „szembe nem nézés”-ügyben a finnugor rokonság folyamatos megkérdőjelezésétől a magyar katonaság oroszországi szerepvállalásáig, a közelmúlt rendőri beavatkozásainak végleges minősítésétől a Kamanyec-Podolszokban történt „idegenrendészeti problémák” fölillantásáig? Bizonyára e gondok folyamatos ügyintézését hivatott levezényelni a kormány alá rendelt új történelmi kutatóhely, a Veritas.

A Kultúra rendszerében ugyanis a történelem áttételesen, közvetetten, a szimbolikus szférába rejtőzve fejti ki a maga hatását. Kezdve ott, hogy koronával terhelt lett a magyar címer (az angyalok nyugodtan elrepülhettek, ők nem hiányoztak a köztársaságiságában sértett új Magyarországnak), folytatva ott, hogy a korona és a koronázási ékszerek a múzeumból átvándoroltak a Parlamentbe (kivéve a palástot, az együttes egyetlen olyan darabját, amely még valóban láthatta Szent Istvánt). Kezdve ott, hogy a múlt baloldalisággal gyanúsítható szereplőiről elnevezett utcák, terek, intézmények el lettek tüntetve (kivéve Szabó Ervint és Frankel Leót, akik csak harc és hajszál híján maradhattak helyükön), folytatva ott, hogy a Kossuth teret az 1944-es állapotig bontották vissza. (Kivéve persze a visszacsinálhatatlan háborús sérüléseket.) Kezdve ott, hogy a székely zászló és a székely himnusz nemzeti ereklyének járó hivatalos elbírálásban részesül (nem beleszámítva, hogy évszázados múlttal egyik sem rendelkezik), folytatva ott, hogy a múzeumtalanításra ítélt királyi palota végre újra felültheti a talmi uralkodói pompát (nem beleszámítva a Hatalom számára azt a váratlan eseményt, hogy a forgatókönyv esetleg mégis más-képp alakul, és miénk lesz a vár, övék meg a lekvár). Nem csak statisztikákban és diplomáciai leiratokban, de szimbólumok ezreiben jelenik meg a napi történelem. Hiába, jelek alatt élünk.

Az elmulasztott történelmi szembenézés legfrissebb példájával szeretném a gondolatmenetet zárni, s egyben felmutatni a hatalmi „egyensúlykeresés” hamisságát, hazugságát, álságosságát.

gát, s mellette persze a stílus, az ízlés és az észjárás ércbe öntendő, kőbe faragandó emlékművét.

Mint ismeretes, a Szabadság tér alaprajza ellipszis alakú, és északi gócpontjában áll az a szovjet emlékmű – huszonnégy év a tanú erre –, amelyet a magyar jobboldal se kiköpni, se lenyelni soha nem tudott. Nem csak azért, mert maga a hely is elfogadhatatlan volt számára, hiszen a Trianon szoborcsoport egykori hült telkén magasodott a kővel, bronzsal, lánccal és négy sarokposztamenssel erősített, a környezet arányaihoz egyébként békésen illeszkedő építmény, hanem mert az emlékmű létezését nemzetközi szerződés éppúgy garantálta, mint mögötte az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségének épületét (a védelmi szempontokat igénybe vevő járdaszakaszokkal és utcaszűkítésekkel együtt). S mindkettő, az emlékmű és az épület, eltűntetetlenül, konokul figyelmeztetett arra, hogy Magyarország – minden ellenkező híreszteléssel szemben – elveszítette a második világháborút, és említett nagyhatalmak gondoskodtak arról, hogy ne úgy legyen minden, mint régen volt. Moszkvát és Rooseveltet gyorsan el lehetett tüntetni a fővárosból, nem kellett hozzá más, mint egy jobboldali szimbólumokra még a kormánynál is fogékonyabb főpolgármester. Az emlékmű és a nagykövetség azonban kemény dió. Itt már csak a jól bevált ekvilibrum, a kiegyensúlyozás arany technikája segíthet.

A német megszállás hetvenedik évfordulójára tervezett új emlékmű az ellipszis tér északi gócpontjában – amelynek környékén már amúgy is áll egy náci irányítás alatt álló református templom szépen felszerelve Horthy-, Wass Albert- és Szabó Dezső-szoborral, alkalmas terepnek látszik, hogy kiköszörülje azt a csorbát, amelyet a történelem merészelt elkövetni. Stílusában persze parvenü lesz ez is a maga timpanonjaival, oszlopaival, gigászi szárnyaival, ízlésében pedig patetikus, a maga zuhanórepüléseivel, színpadszerűségével, aránytévesztésével. A többi tulajdonságról csak a mű elkészülte után érdemes beszélni. A mondanivaló így is világos. A magyar az északi centrumban is áldozat volt, a déli centrumban is áldozat lett. A magyart ezek is leigázták, azok is tönkretették. Végül is mi nem tehattünk semmiről. Egy megszálló délről, egy megszálló északról. Egy leigázás keletről (Paks most nem számít), egy leigázás nyugatról (a németek se számítanak, pedig éppen érzékenykedhetnének: a horogkereszt nélküli birodalmi sas nem rendszerspecifikus jelvény, hanem általános német szimbólum. Ha ő ragadja el szegény magyar Gábriel arkangyalt, az olyan, mintha egy turul csapna le áldozatára. Mondjuk egy római anyafarkasra vagy Szvatopluk fehér lovára. S abból persze óriási botrány lenne.) Az persze már egy másik szimbólum, másik nyomulás, másik hazugság céljából mozgósított totem, másik kiegyensúlyozása a történelmi igazságtalanságnak. Egyensúlyt úgy nem érdemes teremteni, ha a centrumot mindig arrébb, jelen esetben egyre jobbra viszik. Mint ahogy árkot is csak akkor érdemes betemetni, ha a föltöltött gödörbe korábban nem helyeztek taposóaknákat.

Én igazságosztó vizuális gesztusokban sem hiszek. A művészetnek van saját joga, saját autonómiája, saját kompetenciája, hogy kihúzzon minket a csávából. Kállai Ernő műkritikussal, az én totemállatommal mondom: a művésztől „nem kívánhatjuk, hogy mindig lángoló új megnyilatkozásokkal gazdagítson bennünket. De azt elvárhatjuk tőle, hogy ne merüljön a reálpolitika, a közélet, a karrierizmus kompromisszumoktól poshadt, hínáros, békanyálás vizeibe. ...Mindegy, hogy mi az iránya, stílusa, csak világítson tisztán és becsületesen. Derítsen egy kis fényt, maradandó szépséget e föld s a borús, zavaros nyomorúságos magyar élet fölé.”

Kapcsolódó írások:

1. **Hatalom és kultúra – P. Szűcs Julianna megnyitója** Kedves Barátaim! Hadd köszöntsek mindenkit a Demokratikus Koalíció és a...

2. **P. Szűcs Julianna: Gloria victis** Vae victis! Jaj a legyőzötteknek – mondta Livius szerint (Ab...
3. **P. Szűcs Julianna: Zeppelinek Velence fölött** 1902. július 14-én reggel 10 órakor a San Marco campaniléja...
4. **P. Szűcs Julianna: Abszurdisztánban hull a hó** Élt egy nagy magyar művész a múlt század elején. Ideggyenge...
5. **P. Szűcs Julianna: Nyári szám** A lap belsejében, a képzőművészeti kritikában olvasható egy műcím: Nézzük,...

Cimkék: hatalom és kultúra, P. Szűcs Julianna